

Dezastrul produs în urma inundațiilor. Experiențe din mediul rural.

Copyright©Anca Mihai

Copyright© TRITONIC 2019 pentru ediția prezentă

Toate drepturile rezervate, inclusiv dreptul de a reproduce fragmente din
carte

Tritonic București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu
recunoscut în domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU): Tritonic
București apare la poziția 18 în lista cu Edituri de prestigiu recunoscut în
domeniul științelor sociale (lista A2) (CNATDCU):
http://www.cnatdcu.ro/wp-content/uploads/2011/11/A2_Panel41.xls

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MIHAI, ANCA,

Dezastrul produs în urma inundațiilor. Experiențe din mediul rural /
Anca Mihai – București, Tritonic Books, 2019

ISBN: 978-606-749-453-2

Editor: Bogdan Hrib

Coperta: Alexandra Bardan

Tiparul realizat în România

Orice reproducere, totală sau parțială a acestei lucrări, fără acordul scris al ed-
itorului, este strict interzisă și se pedepsește conform Legii dreptului de autor.

ANCA MIHAI

DEZASTRUL PRODUS ÎN URMA INUNDAȚIILOR EXPERIENȚE DIN MEDIUL RURAL

București 2019

CUPRINS

Introducere 9

Capitolul 1 16

Introducere în studiul sociologic al dezastrelor 16

Capitolul 2 37

De la inundație la dezastru 37

2.1 Inundația ca hazard: definiție și caracteristici 41

2.2 Expunerea: definirea expunerii la riscul de hazard 46

2.3 Riscul: definiție, caracteristici și descriere 47

2.4 Vulnerabilitatea populației la dezastru: explorarea conceptului 55

2.5 Dezastru: definiția și explicarea sa 64

Capitolul 3 74

Gestionarea riscului de dezastru 74

3.1 Măsuri structurale 85

3.2 Măsuri non-structurale 87

3.3 Rolul asistenței sociale în gestionarea riscului de dezastru 112

Capitolul 4 146

Gestionarea riscului de dezastru în context românesc 146

4.1 Rolul schimbărilor climatice asupra dezastrelor produse ca urmare a inundațiilor 148

4.2 Manifestarea inundațiilor în România 156

4.3 Legislația românească privind gestionarea inundațiilor 161

4.4 Asigurare împotriva dezastrelor produse ca urmare a manifestării inundațiilor 172

LISTĂ GRAFICE

Grafic 1

Frecvența, persoane afectate, pagube produse de inundații în Europa - ponderi raportate la totalul inundațiilor din lume

Grafic 2

Harta de parcurs pentru reducerea riscului de dezastru

Grafic 3

Frecvența dezastrilor provocate ca urmare a inundațiilor în România (1990-2019)

Grafic 4

Frecvența dezastrilor produse ca urmare a inundațiilor în funcție de țară (1990-2018)

Capitolul 1

Introducere în studiul sociologic al dezastrelor

Motto: „Problemele de mediu nu sunt probleme ale mediului nostru înconjurător, ele – în originile lor și prin consecințe – sunt în esență probleme sociale, probleme ale indivizilor, ale istoriei lor, ale condițiilor lor de locuire, ale relațiilor lor cu lumea și realitatea, ale situațiilor lor sociale, culturale și politice” (Beck, 1992, p. 81).³

Scurt istoric

Tradițional, sociologia are rolul de a studia acțiunile omului, potrivit înțelegerii științei din perspectiva lui Émile Durkheim (Giddens, 2000, p. 16). Anthony Giddens (2000, p. 10) definește sociologia ca fiind „studiul vieții sociale umane, a grupurilor și societății. [...] Scopul studierii sociologiei este extrem de larg, de la analiza întâlnirilor trecătoare dintre indivizi pe stradă, până

la investigarea proceselor sociale globale. [...] Sarcina sociologiei este de a studia echilibrul dintre reproducerea socială și transformarea socială.”⁴ Așadar, în centrul definiției lui Giddens se află relațiile dintre indivizi.

Fenomenele naturale dobândesc mai multă atenție în momentul în care efectele lor negative afectează modul în care oamenii trăiesc. O situație este percepută ca fiind un dezastru atunci când un fenomen natural excepțional produce pierderi de vieți omenești și/sau pagube materiale pe care oamenii care le experimentează le consideră pierderi semnificative și pe care le percep ca fiind dificil de recuperat prin forțe proprii. În aceste condiții, dezastrul creează un context (Stallings, 1998, p. 127) neobișnuit care permite o înțelegere și mai profundă a vieții sociale, permițând analizarea comportamentului indivizilor într-o situație excepțională.

Prima lucrare care abordează dezastrele din punct de vedere sociologic este considerată teza de doctorat a lui Samuel Prince din 1920 de la Universitatea Columbia din Statele Unite ale Americii (Quarantelli, 2000, p. 681). În aceasta au fost explorate consecințele exploziei unui vas încărcat cu explozibil în portul Halifax din Canada. Unii autori includ articolul lui Lowell Juilliard Carr din 1932 printre lucrările de pionierat în sociologia dezastrelor (Dombrowsky, 1998). Următoarea lucrare de referință, în ordinea apariției, este scrisă de Pitirim Sorokin, profesor de sociologie la universitatea Harvard, și publicată în anul 1942 cu titlul *Man and society in calamity* [Om și societate în calamitate]; acesta abordează modalitățile în care societatea este afectată de război, revoluții, foamete și molimă (Quarantelli, 2000; Sorokin, 2017).

După cel de-al doilea război mondial, în timpul războiului rece, guvernul SUA a încurajat realizarea unor cercetări academice în domeniul dezastrelor (Gilbert, 1998a, p. 91), cu precădere pentru avansarea înțelegerii consecințelor unui potențial război nuclear (Quarantelli, 2000; Tierney, 2007). În Statele Unite ale Americii, în anii 1950, sociologii au înființat grupuri de cercetare în centre universitare (de ex. la Universitatea din Chicago, la Academia Națională de Științe din SUA care și-a mutat activitatea la Universitatea de Stat în Ohio din 1963 și apoi la Universitatea din Delaware din 1985, la Universitatea din Colorado sau la Universitatea A&M din Texas). În anii 1960 s-au alăturat demersului geografi, în anii 1980 specialiști în studiul riscului, urmași de specialiști în științe politice, contribuind astfel la extinderea caracterului interdisciplinar al studiului dezastrelor (Quarantelli, 2000).

Sociologul Enrico L. Quarantelli, interesat de teoriile privind comportamentul colectiv și interacționism simbolic, împreună cu Russell Dynes și J. Eugene Haas, care s-au ocupat de cercetarea organizațiilor, fondează Centrul de Cercetare a Dezastrelor (DRC) în 1963 la Universitatea de Stat din Ohio (Tierney, 2007). Acesta este mutat ulterior (în 1985) la Universitatea din Delaware unde activitatea este continuată în prezent de alți cercetători (University of Delaware, 2018).

În anul 1986, la Asociația Internațională de Sociologie este înființat Comitetul de cercetare a dezastrelor (Quarantelli, 2000, pp. 681-682). Comitetul de cercetare a dezastrelor continuă să existe, fiind în prezent condus de sociologul William Lovekamp de la Universitatea Eastern Illinois (durata mandatului 2018-2022). Sub administrarea

acestui comitet se află Jurnalul Internațional de Situații de Urgență și Dezastre⁵ (ISA, 2018).

Interesul pentru studiul hazardurilor s-a accentuat în ultimele patru decenii; observația se bazează pe faptul că numărul de centre de cercetare în lume a crescut. Pe lângă cele menționate anterior, sunt înființate centre și în Canada, Mexic, Belgia, Marea Britanie, Australia, Japonia, Etiopia (Burton et al., 1993, p. 20), dar și în alte state. Demersurilor de cercetare li se alătură diferite instituții ale Națiunilor Unite, organizații ne-guvernamentale (de exemplu Crucea Roșie) (Burton et al., 1993) sau guvernamentale.

În România, studiul sociologic al dezastrelor este mai degrabă marginal; pentru moment nu a fost identificată o analiză a literaturii românești în cercetarea dezastrelor. Așa cum se întâmplă și la nivel internațional, studiul dezastrelor presupune în primul rând colectarea datelor empirice pentru a înțelege fenomene naturale singulare în contextul în care se petrec (Gall, Nguyen și Cutter, 2015). Un exemplu este proiectul „Vulnerabilitatea așezărilor și mediului la inundații în România în contextul modificărilor globale ale mediului” (VULMIN, 2016). O abordare teoretică este prezentată în numărul special al Revistei române de sociologie din anul 2017 (Bădescu, 2017a).

Perspective privind abordările de studiu al dezastrelor Kathleen J. Tierney precizează că sociologia dezastrelor a fost influențată în fază incipientă de perspectiva hazardurilor naturale, perspectivă dezvoltată de geograful Gilbert White⁶. În această perioadă de început, studiul a

5 International Journal of Mass Emergencies and Disasters;

6 G. White este fondatorul Centrului de Hazarduri Naturale de

fost concentrat asupra identificării unor soluții practice pentru limitarea efectelor dezastrelor, în detrimentul construirii unui corp de cunoaștere teoretică. Finanțările distribuite pentru studiul dezastrelor (cât și faptul că proveneau de la guvern) au fost alocate de la început către identificarea unor soluții eficiente ca răspuns pentru o problemă concretă; astfel, dezvoltarea unui corp teoretic a fost plasat automat pe un loc secundar.

De asemenea, o altă explicație poate fi aceea că dezvoltarea cunoașterii empirice pentru soluționarea unei situații concrete este mai degrabă o etapă de început a unui proces cu durată îndelungată. Această etapă poate să fundamenteze dezvoltarea cunoașterii teoretice care este o altă etapă a procesului de dezvoltare a cunoașterii.

În ceea ce privește dezvoltarea cunoașterii teoretice, ea poate avea cel puțin două direcții: una care să implice dezvoltarea unor sub-domenii în cadrul științelor deja existente și o alta care implică dezvoltarea unei științe de sine stătătoare. Având în vedere evoluțiile din prezent, prima variantă este mai degrabă probabilă. Diferite motive pot determina acest rezultat. Dezastrele presupun procese complexe și pot astfel prezenta interes pentru cercetători din diferite domenii; cooperarea lor poate contribui la acumularea unor date comune, dar care sunt apoi prelucrate și interpretate prin cunoașterea disciplinei specialistului respectiv. De exemplu, în cercetarea riscului de dezastre, M. Gall și colaboratorii (Gall et al., 2015) consideră că multi-disciplinaritatea domeniului este mai degrabă influențată de relațiile dintre autori și instituții decât de rezultatele cercetărilor în sine (p. 256). Limbajul comun al unei științe facilitează cooperarea dintre

specialiști; specialiștii din diferite domenii însă au nevoie să depună efort suplimentar pentru a colabora eficient. Un posibil obstacol în formarea unei științe de sine stătătoare poate fi și faptul că progresele obținute până în prezent sunt realizate de cercetători care au utilizat în studiul dezastrelor metodologii specifice științelor din care provin. Astfel, în sociologie, de exemplu, există un sub-domeniu în care pot fi incluși specialiștii care utilizează teorii și metode specifice științei în studiul dezastrelor.

Cercetările desfășurate în deceniile următoare celui de-al doilea război mondial au avut în unele cazuri drept rezultat deconstruirea unor mituri referitoare la dezastru, precum argumentarea faptului că un dezastru nu determină întotdeauna panică și isterie în rândul populației avertizate sau aflate în risc (Drabek, 1969, pp. 346-347). Astfel, în etapa clasică a dezastrelor, în care eforturile sunt concentrate asupra argumentării empirice a fenomenelor și deconstruirii miturilor, sunt produse argumente în favoarea întăririi coeziunii de grup când se confruntă cu pierderi în urma manifestării unor fenomene excepționale (Tierney, 2007). Datele colectate au fost în această primă fază analizate prin referire la teoria sistemelor, urmărindu-se interacțiunile dintre diferite (sub-)sisteme și comportamentul unităților sociale (Tierney, 2007, p. 505).

Kathleen Tierney (2007, p. 506) argumentează că în studiul dezastrelor, deși au existat influențe provenite din diferitele evoluții din sociologie din a doua jumătate a secolului XX, au rămas predominante perspectivele utilizate în perioada clasică. Încă de la început a existat consens asupra faptului că formarea dezastrelor este influențată de organizarea socială. Cu toate acestea, dezastrele sunt în continuare predominant percepute ca fiind externe organizării sociale. Mai degrabă poziționate

la Universitatea din Colorado din 1976 (Tierney, 2007), care există și astăzi și este condus de sociologul Lori Peek (Natural Hazards Center, 2016);

marginal față de alte perspective, au fost totuși dezvoltate teorii care analizează dezastrelor prin raportare la teorii sociologice precum constructivismul social, teoria ordinii sociale sau teoria inegalității sociale. Aceste perspective însă nu sunt îndeajuns de populare pentru a marginaliza abordările specifice perspectivei clasice.

În ediția a doua a Enciclopediei de Cercetare a Dezastrelor publicată în 2018, sociologul Ronald W. Perry (2018) identifică trei paradigme în istoria cercetării sociale a dezastrelor: (1) perioada clasică, (2) tradiția dezastrelor centrate asupra hazardului și (3) dezastrele ca fenomene sociale. Dezvoltarea acestora nu s-a realizat în ordine cronologică, ci, mai degrabă, ele s-au cristalizat în funcție de interesele pentru dezastru ale cercetătorilor din diferite domenii. Astfel, din punct de vedere temporal, pot coexista studii care se încadrează în oricare din paradigme. Mai mult, autorul (Perry, 2018) susține că pot fi identificați cercetători care, de-a lungul carierei, au produs studii care pot fi încadrate în diferite paradigme. Pe de-o parte, acest lucru indică caracterul multidisciplinar al studiului dezastrelor. Pe de altă parte, indică faptul că cercetătorul poate începe munca sa dintr-o perspectivă și ulterior, în funcție de experiența acumulată și colaborarea cu specialiști din alte domenii, poate continua studiul folosind o altă perspectivă. Multitudinea paradigmatelor poate fi o explicație pentru faptul că cercetătorii dezastrelor sunt mai degrabă încurajați să dezvolte teoretic studiul dezastrelor în cadrul disciplinei lor de bază.

Clasificarea paradigmatelor propusă de R. W. Perry este rezultatul demersului de analizare a definițiilor dezastrului elaborate de cercetători în a doua parte a secolului XX. Una dintre limitele prezentei grupări este faptul că sunt clasificate numai înțelesurile redade explicit de autori, în timp ce unii cercetători au folosit conceptul de dezastru fără a-l defini (Perry, 2018).

În perioada clasică, sociologul (Perry, 2018) introduce în analiză acele definiții și lucrări care se raportează la dezastru prin referire la un agent extern care acționează asupra unui anumit sistem social, producând întreruperi în ordinea socială observată în activitatea cotidiană. Cercetările centrate asupra hazardului sunt acelea în care dezastrul este abordat prin analizarea fenomenelor care îl produc și a consecințelor sale. Astfel, în timp ce prima paradigmă se concentrează asupra consecințelor unui agent, cea de-a doua se concentrează mai degrabă asupra agentului în sine. Cea de-a treia paradigmă are în vedere faptul că dezastrul este produs și reprodus prin organizarea socială, obiectul de studiu fiind aprofundarea proceselor sociale care contribuie la formarea unui dezastru (Perry, 2018). Se concentrează asupra faptului că își are „originea în întreruperea sistemului social și a relațiilor sociale” (p. 11).

În studiul de față, termenul dezastru este utilizat în accepțiunea celei de-a treia paradigme menționate mai sus, dezastrele fiind considerate fenomene sociale (Perry, 2018). Pentru ca acestea să se producă, în acțiunile și interacțiunile cumulate în organizarea socială existentă la un moment dat sunt create premisele pentru ca evaluarea efectelor unor presiuni manifeste (de exemplu, o inundație) să determine actorii implicați să atribuie eticheta dezastru situației analizate. Efectele negative ale unei inundații sunt produse nu numai ca urmare a unui fenomen exterior localității, ci și ca urmare a modului de organizare socială din localitatea respectivă, direct, și a societății, indirect. Această abordare presupune că dezastrul este construit social, în sensul că mai degrabă consensul social asupra definirii unui dezastru prevalează.

Politologul Claude Gilbert (Gilbert, 1998b) clasifică diferitele teorii privind dezastrele în trei paradigme. În prima paradigmă, dezastrele sunt tratate ca fiind similare

războiului, adică evenimente determinate de un agent extern comunității la care aceasta reacționează. Aceasta este influențată și de contextul în care interesul pentru studiul dezastrelor s-a cristalizat (după cel de-al doilea război mondial când instituțiile guvernamentale erau preocupate de potențiale atacuri nucleare). În cea de-a doua paradigmă, dezastrele sunt abordate ca fiind „expresii ale vulnerabilităților sociale (dezastrul este rezultatul logicii intrinseci a comunității, al unui proces interior și social)” (p. 3). În cea de-a treia paradigmă, dezastrul presupune existența unor stări de incertitudine, a unor situații de criză care au loc într-o comunitate și se manifestă prin crearea unor obstacole în comunicare (p. 8).

Perspectiva lui C. Gilbert este similară celei propuse de R. W. Perry în privința primei categorii; identificarea unui dezastru cu evenimente de război presupune abordarea dezastrului ca un pericol extern localității. Celelalte două categorii însă nu se mai suprapun perfect. R. W. Perry realizează o categorie separată pentru abordările în care dezastrele se identifică cu hazardurile, ceea ce o apropie de prima categorie (amenințare externă localității). Cea de-a treia categorie a clasificării realizată de sociolog poate fi asociată cu cele două categorii rămase din clasificarea lui C. Gilbert; concentrarea asupra vulnerabilității sociale și asupra trăsăturilor inerente ale comunității care contribuie la apariția unui dezastru, cât și întreruperea organizării sociale sunt comparabile categoriei propuse de R. W. Perry, în care dezastrele sunt privite drept fenomene sociale.

O critică importantă a sociologiei dezastrelor constă în faptul că evoluția domeniului în timp poate fi descrisă mai degrabă ca fiind inertă. Astfel, deși în sociologie au existat evoluții teoretice, K. Tierney argumentează că acestea nu au pătruns în sociologia dezastrelor. Aceasta explică prin faptul că domeniul este reprodus de foștii

studenți ai unui număr redus de mentori, deveniți/devenite ei înșiși/ele însele mentori. Pentru producerea schimbării și dezvoltarea sociologiei dezastrelor, autoarea consideră esențială limitarea atenției cercetătorilor asupra problematicilor definite în cadrul structurilor sociale în sine, care presupune studierea unui eveniment, și extinderea focusului asupra utilizării datelor empirice colectate de-a lungul timpului pentru construirea unui corp de teorie care să explice dezastrele în ansamblul lor (Tierney, 2007). Ea consideră că există riscul ca sociologia dezastrelor, care are un rol marginal în sociologie, să crească în irelevanță în lipsa unor eforturi mai pronunțate de a corela dezvoltările teoriei sociologice cu studiile despre dezastre (Tierney, 2007).

Consens și disensiune în privința studiului dezastrelor

Fiind o arie de studiu pluridisciplinară, dezastrele pot fi definite în multiple moduri, în funcție de corpul teoretic al disciplinelor de bază. În domeniu există totuși consens asupra faptului că dezastrele produc întreruperi în procesele care contribuie în mod rutinier la organizarea socială (Perry, 2018, p. 14). Totodată, crește convingerea cercetătorilor că originea dezastrelor se regăsește în organizarea socială (Perry, 2018, p. 15), sugerând o evoluție în studiul dezastrelor de-a lungul unui deceniu la începutul căruia această considerație este poziționată mai degrabă marginal (Tierney, 2007). Disputele continuă să existe, determinate cu precădere de faptul că cercetătorii în dezastre au formări academice variate. De exemplu, una dintre ele se este privitoare la poziția agentului declanșator, anume dacă aceasta este centrală sau periferică în definirea dezastrelor (Perry, 2018, p. 15). O alta este relaționată cu pagubelor fizice, anume dacă acestea sunt sau nu necesare pentru a descrie existența unui dezastru (Perry, 2018; Tierney, 2007).